

פרשת בלק: האם מותר להתפלל בכניסה לבית כנסת

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה (פרק כד), על בלעם שרצה לקלל ולבסוף נמצא מברך: "מה־טובו אהליך יעקב משִׁכְנֶתֶיךָ יִשְׂרָאֵל". הגמרא במסכת סנהדרין (קה"ב) דורשת, שמתוך ברכותיו ניתן היה ללמוד מה רצה לקלל. ולדוגמא, אמר 'מה טובו אהליך יעקב', כאשר כוונתו המקורית הייתה, לקלל את עם ישראל שלא יהיו לו בתי כנסיות ובתי מדרשות.

עוד מוסיפה הגמרא, שעל אף שבלעם בירך, לבסוף כל דבריו הפכו לקללה (למעט ברכת בתי כנסיות ובתי מדרשות). טעם הדבר ביאר **התורה תמימה** (שם), שכדי שלא יגידו שרק בזכות הקללות של אותו רשע זכה ישראל במה שזכה, לכן גם ברכותיו לבסוף הפכו לקללות. כך גם הסביר, מדוע חז"ל דורשים מימרא זו רק על הברכות שבפרק כד, ולא על הברכות שקדמו שבפרק כג. שכן על הברכות שבפרק כג נאמר בפירוש שהקב"ה ציווה עליו לומר את הדברים, ולא יחשדו שהוא הוא הגורם לברכות. ובלשונו:

"ולפי זה יש לומר גם כאן, דלכן לא נתקיימו ברכותיו של בלעם, כדי שלא יתפאר שדבריו עשו פרי. ועל פי זה יתבאר היטב למה דרשה הגמרא חזרת הברכות לקללות רק על הברכות שבפרשה זו, ולא גם על הברכות שבפרשה הקודמת... הנה בפרשה הקודמת מבואר שדבר בלעם כל דבריו על פי ה', ולכן אין חשש שיאמר שדבריו עשו פרי."

בעקבות דרשת הגמרא לברכת בלעם, המתייחסת לבתי כנסיות ובתי מדרשות, נעסוק השבוע בהלכות בית כנסת, ובשאלה, האם מותר להתפלל בכניסה לבית כנסת. עוד נעסוק בשאלה, האם מותר להתפלל סמוך לבית כנסת, ואם כן לאיזה כיוון, והאם במקרה זה עדיף להתפלל דווקא במקום פתוח.

תפילה בבית כנסת

הגמרא במסכת ברכות (ח"א) כותבת בשם ריש לקיש, שעל אף שניתן להתפלל גם בבית, מצווה להתפלל בבית כנסת, וכל שיש לו בית כנסת בעירו ואינו מתפלל בו, נקרא 'שכן רע'. עוד מוסיפה הגמרא בשם רב חסדא, שהמתפלל בבית כנסת, עליו להיכנס 'שיעור שתי פתחים', ודרשת דין זה מהפסוק "שמע לי לשקד על דלתתי יום יום לשמור מזוזת פתחתי". נחלקו הראשונים בכוונתה:

א. **רש"י** (ד"ה שיעור) פירש, שכוונת הגמרא להורות שאין לאדם להתפלל סמוך לפתח בית הכנסת (אלא במרחק ח' אמות, שהוא שיעור ב' פתחים), שכן המתפלל סמוך לכניסה נראה כרוצה לברוח מבית כנסת. אמנם הוסיף **רבינו יונה** (ד"ע"א ד"ה לעולם), שבמקרה בו מקומו של אדם סמוך לכניסה, אין עליו איסור להתפלל במקומו, שכן הכל יודעים שהוא מתפלל שם משום שזה מקומו. ובלשונו:

"לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל. הטעם מפני שלא יראה כמי שרוצה לצאת ואינו נהנה בישיבת בית הכנסת, ודווקא בימיהם שלא היה מקום מיוחד לכל אחד ואחד, אבל עכשיו שכל אחד ואחד מכיר את מקומו, אם יש לו מקום מיוחד אצל הפתח אין בכך כלום, שדבר ידוע הוא שאינו יושב שם אלא דרך קביעות."

ב. **הרא"ש** (א, ז) הביא פירוש נוסף וכתב, שהכוונה היא שאין לאדם להתפלל מיד כאשר נכנס לבית כנסת, שכן דעתו צריכה להתיישב, ועליו לחכות כמו שיעור של הליכת שתי פתחים. עם זאת הוסיף, שגם לדעה זו, אם מקומו נמצא בסמוך לפתח בית הכנסת והוא אינו שווה לפני התפילה, אין בכך איסור, שכן מעצם זה שהוא מתפלל במקומו הקבוע, כבר יש בכך יישוב הדעת.

ג. **המהר"ם מרוטנבורג** (מובא בטור או"ח צ) סבר, שכוונת הגמרא להורות, שיש להיכנס דרך שתי פתחים, דהיינו דרך שתי דלתות, כדי שלא תוסח דעת המתפלל מכך שרואה את רשות הרבים דרך בית הכנסת, אלא יראה את המבואה. ולפי זה הוסיף, במקום בו בית הכנסת לא פתוח לרשות הרבים, אין צורך לעשות שתי פתחים. גם **הטור** סבר כהבנת המהר"ם ששיעור שתי פתחים אליו מתכוונת הגמרא היינו שתי דלתות, אולם כתב שכיוון שדין זה נדרש מפסוק, כך יש לעשות תמיד, אפילו אם אין רשות הרבים.

שני פתחים להלכה

להלכה הביא **השולחן ערוך** (צ, יח) את שלושת הפירושים, וכתב שטוב לחוש להם. לכן במקרה בו מקומו של אדם אינו בפתח בית הכנסת, עליו להיכנס לתוכו, לשהות שיעור זמן מה לפני התפילה, וכן לדאוג שהפתח לא יפנה לרשות הרבים. **המגן אברהם** (שם, לה) הוסיף את דברי הטור, שבכל עניין צריך שיהיו שתי פתחים, ולכן כתב שנהגו לעשות מעין מבואה קודם בית הכנסת.

גם **הב"ח** (שם, חג) הביא שיש לעשות מבואה בכניסה לבית הכנסת, ודרש שמעבר לכך שבאופן דומה היה בבית המקדש שהיה בו אולם לפני קודש הקודשים, עשיית מבואה לפני הבית כנסת מדגישה שאל הקב"ה פונים שלא באמצעות שליח, לכן לא נשארים רק במבואה ומשגרים אמצעי שיתפלל לפני הקב"ה, אלא נכנסים למבואה ומיד אחר כך נכנסים לתוך הקודש עצמו להתפלל.

בית כנסת או בית מדרש

בעבר ראינו בקצרה, שנחלקו המפרשים האם אכן חובה להתפלל במניין, או שיש בכך רק מעלה. ייתכן (אם כי לא מוכרח בכל השיטות) שמחלוקת זו משליכה על ביאור הראשונים למעשי רב אמי ורב אסי, עליהם מספרת הגמרא במסכת ברכות (ח"א), שלמרות שהיו בטבריה שלושה עשר בתי כנסת, בכל זאת היו מתפללים בין העמודים במקום בו היו לומדים:

א. **רבינו יונה** (ד"ע"א בדה"ר) כתב בשם **רבני צרפת**, שלמרות שבעקבות כך שהיו מתפללים במקום בו היו לומדים לא היו מתפללים במניין, בכל זאת, עדיפה תפילה במקום שלומדים. סמך לדבריהם, הביאו מלשון הגמרא הדורשת, שאוהב הקב"ה שערים המצוינים בהלכה, יותר מאשר בתי כנסיות. נראה מכאן, שתפילה במניין אינה חובה, שכן על אף שיש מצווה להתפלל במקום בו לומדים, וודאי שלא מדובר בחובה אלא במעלה, ואם תפילה במניין הייתה חובה גמורה, סביר שהייתה גוברת על מעלה זו.

ב. **הרמב"ם** (תפילה ח, ג) חלק וסבר, שהם העדיפו תפילה במקום בו למדו, רק בתנאי שהיה שם מניין. אם כן, מה החידוש שהעדיפו תפילה זו מתפילה בבית כנסת? יישוב רבינו יונה (שם), שעל אף שבבית כנסת היה רוב עם, ומצווה להתפלל ברוב עם, המעלה להתפלל במקום בו לומדים גוברת. ייתכן שהרמב"ם סבר, שתפילה במניין היא חובה, ולכן סבר שגוברת על תפילה במקום הלימוד ללא מניין. אולם ייתכן שסבר שהיא רק מעלה, ובכל זאת מעלה זו גוברת על מעלת תפילה במקום הלימוד.

עם זאת, כפי שהעיר רבינו יונה בשם רבו, נראה שדברי הרמב"ם לא נאמרו בכל מקרה. **הרמב"ם** (תפילה ו, ח) פוסק בעקבות הגמרא במסכת שבת, שאדם שתורתו אומנתו אינו פוסק להתפלל מחמת לימודו, שכן לימוד תורה גדול מתפילה. משום כך טען רבינו יונה, אם אפילו את התפילה עצמה היו מבטלים מחמת הלימוד, בוודאי שאדם שלומד כל היום בביתו ובכל זאת מתפלל, אינו צריך ללכת לבית כנסת רק כדי להתפלל במניין, שזה יגרום לו לביטול תורה בהליכתו לבית כנסת. ובלשון רבינו יונה:

"ואומר מורי הרב, שאפילו לדעת רבינו משה ז"ל, אין צריך עשרה אלא למי שדרו ללכת מביתו ללמוד למקום אחר, דכיון שדרו להתבטל מלימודו בשעה שהולך ללמוד, יש לו להתפלל בעשרה או ללכת לבית הכנסת. אבל מי שלומד בביתו כל היום במקום קבוע ותורתו אומנתו, אין לו ללכת לבית הכנסת אם לא ימצא עשרה, מפני שנמצא מתבטל מלימודו בשעת הליכה... תדע שהרי תפלה עצמה היו מבטלים גדולי החכמים מפני הלימוד."

להלכה

נחלקו האחרונים בפסק ההלכה:

א. **השולחן ערוך** (צ, יח) פסק כדעת הרמב"ם, שרק כאשר יש בבית המדרש מניין, תפילה זו עדיפה על תפילה בבית כנסת ברוב עם. עם זאת כפי שציין **הגר"א** (שם), בוודאי שגם לדעת השולחן ערוך מי שתורתו אומנתו לא צריך להתבטל מלימודו כדי למצוא מניין, וכפי שכתב רבינו יונה. בנוסף, מי שמלמד תורה לציבור, גם הוא לא צריך להפסיק מלימודו לשם תפילה במניין בבית כנסת.

ב. **הרמ"א** (שם) חלק וסבר, שאפילו אם אין עשרה, תפילה במקום הלימוד עדיפה כרבינו יונה, אלא שסייג שדין זה אך ורק למי שתורתו אומנתו (וגם הוא עדיף שבכל מקרה ילך לבית כנסת, כדי שהמון העם לא ילמד ממנו לזלזל בתפילה). נמצא שלא ברור כמי פסק, שהרי לדעת רבני צרפת גם מי שאין תורתו אומנתו, עדיף שיתפלל במקום הלימוד, וכאשר כתב רבינו יונה שאדם שתורתו אומנתו עדיף שיתפלל ביחיד במקום הלימוד, הוא כתב דין זה רק לשיטת הרמב"ם, שסבר שמעיקר הדין צריך עשרה למעט מי שתורתו אומנתו.

תפילה במקום פרטי

הגמרא במסכת ברכות (לד ע"ב) כותבת שאין לאדם להתפלל בבקעה, והמתפלל שם נקרא חצוף. נחלקו בטעם האיסור:

א. **רש"י** (ד"ה דמצלי) פירש בטעם האיסור, שיש גאווה לחשוב שניתן להתפלל בכוונה במקום פתוח, שם יש הרבה מסיחים. הסיבה שבכל זאת יצחק התפלל בהר המוריה היא, שלמעשה לא מדובר היה במקום פתוח, שכן ההר הוא מקום נבדל. לחלופין, מקום זה אכן היה פתוח, אבל יצחק לאחר ניסיון העקידה היה במצב נפשי חריג, ויכול היה לכוון גם במקום פתוח ואין בכך חציפות.

ב. **תוספות** (ד"ה חציף) העלו אפשרות נוספת. הסיבה שאין להתפלל במקום פתוח הוא משום שעוברים שם בני אדם, שמסתמא יפריעו לתפילתו (ויש חוצפה להתפלל במקום בו עוברים בני אדם, ולחשוב שהם לא יפריעו לכוונתו). כך גם יישבו מדוע לא היה במעשי יצחק פסול, שכן גם אם הר המוריה היה מקום פתוח, הוא היה מבודד, ואין חשש שיעברו שם בני אדם מחמתם יוסח בתפילתו.

תפילה מחוץ לבית כנסת

למרות שכאמור אין להתפלל במקום פתוח, הגמרא (ו ע"ב) כותבת שהאיסור להתפלל מאחורי בית כנסת אינו כלול באיסור זה, ככל הנראה כיוון שמקום זה אינו פתוח לגמרי, אלא מתוחם בקיר בית הכנסת. עם זאת יש איסור אחר להתפלל מאחורי בית כנסת, והעושה כך אף נקרא רשע ונחלקו הראשונים בביאור הגמרא, מחלוקת שנובעת מפירוש היכן נמצא "אחורי בית כנסת":

א. **ר"י** (תוספות שם) פירש, שהכוונה למקרה בו הציבור מתפלל לכיוון מזרח (לדוגמא), ואותו רשע נמצא מחוץ לבית כנסת, ומתפלל לכיוון מערב. והוא נקרא רשע מחמת שלושה איסורים: אינו נמצא בפנים עם הציבור, מתפלל לכיוון ההפוך, וכן אחוריו מופנים כלפי ארון הקודש. במקרה בו אחד האיסורים אינו שייך, כגון שהוא נמצא בפנים ומתפלל לכיוון ההפוך, או שנמצא מלפני בית הכנסת, ומתפלל לכיוון שכולם מתפללים (אף אם אחוריו כלפי ארון הקודש), יש בכך איסור, אך הוא אינו רשע. ובלשון רבינו יונה:

"ואחורי בית הכנסת קורא אותו הצד שהפתחים פתוחים בו, דהיינו המערב, ולפיכך העומד שם וחוזר אחוריו לבית הכנסת נקרא רשע מפני שלשה דברים, האחד מפני שכולם בפנים והוא מבחוץ, שאותם שבבית הכנסת מתפללים פניהם כלפי ההיכל ועומד במזרח, והוא מתפלל ופניו כלפי מערב, ועוד שאחוריו כלפי בית הכנסת... והוא הדין שאפילו כשעומד בבית כנסת אין לו להתפלל למערב, אלא שאינו נקרא רשע כיון שעומד בבית כנסת¹."

ב. **רש"י** (ד"ה אחורי) חלק ופירש, שכוונת הגמרא להורות שאותו רשע, נמצא מלפני בית הכנסת (דהיינו שלא בצד הפתחים), וכאשר כל הציבור מתפלל לכיוון מזרח (לדוגמא), גם הוא מתפלל לכיוון מזרח. הבעיה בכך היא, שבעוד שכל הציבור מתפלל לכיוון ארון הקודש, למרות שהוא מתפלל לאותו כיוון שמים, הוא לא מכוון לארון הקודש הנמצא מערבית אליו. התוספות הקשו על דבריו, שהרי נמצא שלשיטתו עדיף שכל הקהל יתפלל לכיוון מזרח, והוא יתפלל לכיוון מערב, דבר הנראה הרבה יותר בעיית. ייתכן שרש"י דיבר לפי מנהג מקומו, בו בתי כנסת לא בהכרח היו מכוונים כלפי ארץ ישראל, והעיקר היה לכוון לארון הקודש.

מחוץ לבית כנסת להלכה

להלכה כתב **השולחן ערוך** (צ, ז) שראוי לחוש לשתי הדעות. לכן הנמצא לפני בית הכנסת, להתפלל לכיוון הרוח בו הציבור מתפללים, הוא לא יכול, בגלל שיטת רש"י. להתפלל לכיוון ארון הקודש, הפוך מהרוח אליה הציבור מתפללים, הוא לא יכול, בגלל שיטת התוספות – לכן יפנה לאחד הצדדים. עם זאת יש להוסיף, שכיום כאשר ארון הקודש מכוון דווקא כלפי ירושלים, ולא מתפללים לארון הקודש אלא לכיוון בו ירושלים נמצאת, גם רש"י יודה לשיטת התוספות שלשם עדיף להתפלל ולא לארון הקודש.

שבת שלום! קח לקרא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו²...

¹ למעשה כאשר רבינו יונה סיכם שיטה זו, כתב שכך סובר רש"י. אמנם, כפי שהעיר **הבית יוסף**, מרש"י לפנינו עולה שלא כך (אלא כמו הביאור שכתבנו בגוף המאמר), והשיטה אותה סיכם רבינו יונה היא שיטת ר"י.

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com